

УДК 124.5:137.011.32

Радченко О.Б.,*Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна*

СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК МЕТОД МОРАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА СУЧАСНУ УКРАЇНСЬКУ МОЛОДЬ

У статті розкриваються причини втрати людиною та спільнотою суб'єктності. Окреслено можливі моральні шляхи відновлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії як необхідної складової гармонійного розвитку особистості та суспільства загалом та в українському молодіжному середовищі зокрема.

Ключові слова: суб'єктність, об'єктність, українська молодь, аксіосфера, девіація, гуманізм.

Радченко О.Б. Субъект-субъектность как метод морального воздействия на современную украинскую молодежь

В статье раскрываются причины утраты человеком и общностью субъектности. Начерчены возможные моральные пути возобновления субъект-субъектного взаимодействия как необходимой составляющей гармонического развития личности и общества вообще и в украинской молодежной среде в частности.

Ключевые слова: субъектность, объектность, украинская молодежь, аксиосфера, девиация, гуманизм.

Radchenko O.B. Subject-subjectness as a Method of Moral Influence on Contemporary Ukrainian Youth

In this article the causes of loss of subjectness by human and community are opened up. The possible ways of recovery of subject-subjective interaction as a necessary component of the harmonious development of personality and society in general and among youth in particular are outlined.

Key words: subjectness, objectness, Ukrainian youth, axiosphere, deviation, humanism.

Сучасний світ перебуває у пошуку новітніх орієнтирів духовно-морального розвитку. Молодь особливо гостро відчуває потребу оновлення форми, змісту основних, сенсоутворюючих ціннос-

тей. Метою процесу змін є віднайдення новітніх форм суб’єкт-суб’єктної взаємодії. Саме молодіжне середовище поєднує аксіологічну традицію й новацію, критично оцінює досвід попередніх поколінь і прагне утвердити якісно кращий (у її відчутті та розумінні) шлях морального розвитку як особистості, так і суспільства.

Проблему суб’єкт-суб’єктності під кутами зору філософії, етики, психології розглядають провідні вчені. Сутність сучасного гуманізму (суб’єкт-суб’єктності) розкривають, зокрема, Г.Арендт, Е.Левінас, А.Маслоу, Ж.-П.Сартр, А.Швейцер, М.Шелер. Різнобічно осмислює проблему суб’єктності людини у світі Е.Фромм, окреслюючи проєкт побудови оновленого суспільства на засадах суб’єкт-суб’єктності.

З-поміж українських науковців, які розробляють проблему гуманізму, суб’єктності, у контексті нашого дослідження варто виокремити напрацювання Т.Аболіної, Г.Дичковської, О.Кундеревич, В.Малахова, М.Рогожі, Г.Чайки, Т.Чмут, О.Шинкаренко.

Проте проблема суб’єкт-суб’єктності як умови нормальної реалізації сучасної української молоді перебуває радше у площині досліджень педагогів, психологів, меншою мірою – філософів, зокрема, етиків. Метою цієї статті є висвітлення проблеми “від об’єктності до суб’єктності” як шляху від моральних девіацій у середовищі українського студентства до варіантів становленні відповідної гармонійної аксіосфери.

Насамперед визначимо ключові поняття. Суб’єкт – це носій певного роду діяльності, джерело активності, спрямованої на об’єкт [3, с. 553]. Звідси, суб’єктність – самолегітимація власних думок, дій одноосібно чи у взаємодії з іншими у контексті гуманізму. На паралелі проступає псевдосуб’єктність як егоїстичне утвердження себе шляхом знеособлення, об’єктивації інших.

Об’єкт (із лат. “предмет”) – предмет пізнання та практичного впливу з боку людини (суб’єкта) [3, с. 396]. Звідси, об’єктність – меншовартісність (“я-ніхто” чи навіть “я-ніщо”), знецінення когось на фоні іншого суб’єкта; з боку останнього може надаватися легітимація об’єктного індивіда, його думок, дій; зведення повноти людського буття до окремої функції, до рівня речі.

Сучасна українська молодь відображає актуальні процеси у сфері моралі й постає потужним ресурсом для їх належного вдосконалення, опираючись на кращі досягнення минулого в поєднанні з сучасністю. Звісно, в цьому контексті виникає ряд похідних питань.

По-перше, на сьогодні існує плюралізм ціннісних ієрархій, серед яких більш зручним є релятивізм як особливість “епохи змін”. Молодість є своєрідним етапом переходу з дитинства в доросле життя. На такому перетині відсутність чітких моральних орієнтирів молоді загалом та української зокрема є негативом. Така моральна хаотичність може стимулювати негуманні напрями розвитку молодіжної аксіосфери, де пріоритетами є сила, гроші тощо, коли розвивається позиція: джерело моєї суб’єктності – в об’єктивації інших, світу, та, як наслідок (не завжди оприявлений), – себе.

Позитивом сучасного етичного релятивізму є більш усвідомлена свобода морального вибору. Цей шлях відкритий молодим людям, які мають достатньо зрілу цілісну самосвідомість як основу вибору власної ціннісної ієрархії. Відсутність морально застарілих настанов, стереотипів як форм легітимації аксіосфери молоді полегшує утвердження, самоствердження молоді людини як зрілої цілісної моральної особистості з гармонійно налагодженим взаємозв’язком “Я-Інші”, “Я-світ”.

Представник гуманістичної психології А. Маслоу сформував піраміду ціннісної ієрархії, фундаментальною основою якої є задоволення вітальних потреб – їжа, вода, сон, безпека. Умовно першою надбудовою є соціальна приналежність – визнання та прийняття людини іншими людьми, дружба, любов. Вершиною піраміди є самореалізація, якої, пройшовши нижні сходини, досягає максимум 10% усіх людей. Тобто “перестрибнути” у справжню реалізацію, не задовольнивши базових потреб, на думку А. Маслоу, неможливо.

Паралельні позиції щодо гармонійності різних “частин”, сфер життя людини, а на паралелі – і спільноти, розкривають мислительні різні епох. Зокрема, позицію цілісності, нерозривності матеріального (тілесного) та духовного життя обґрунтовує М. Шелер: перше є необхідним ґрунтом для проростання другого. Отже, цілісний світогляд, адекватна ціннісна ієрархія на рівні особистості й суспільства базується на задоволенні ключових потреб визнання цінності в наступній послідовності: 1) визнання цінністю людини – як істоти Homo Sapiens, яка має право на життя, закріплене на міжнародному та більшості національних рівнів; 2) визнання цінністю індивіда – жінки чи чоловіка, дитини чи дорослого, представника певної раси, нації, здорового чи з певними вадами; 3) визнання цінністю особи – з певною національною, культурною, духовною, релігійною, соціально-політичною, гендерною, творчою,

професійною ідентифікацією; 4) визнання цінністю особистості – як особи, яка усвідомлено та нормально реалізується в різних сферах життя; 5) визнання цінністю індивідуальності – вершиною якої є геній – особистість, наділена особливими талантами, які вона реалізує однозначно на благо людства.

Як і в інших сферах людського життя, в моралі онтогенез тісно пов’язаний із філогенезом. Моральне формування людини починається з дитинства методом переймання традиції. Період юнацтва, молодості зазвичай характеризується прагненням до новачії з повним чи частковим запереченням традиції. У зрілості та похилому віці більшість людей схильна до морального консерватизму, намагаючись зберегти звичне: як життєствердне, так і нежиттєве, формальне, псевдоморальне. Тому з позиції етики найцікавішим у формуванні аксіосфери є період молодості, тісно пов’язаний із попереднім та наступним.

У контексті цього дослідження розглянемо та проаналізуємо моральні девіації (об’єктність) та шляхи їх нормалізації (відновлення / набуття суб’єктності) за схемою: людина – індивід, особа – особистість (індивідуальність).

Реалії ХХ – початку ХХІ століття виявляють потребу відродження людини як цінності на протигагу звуженому, фрагментарному, стандартизованому її образу. Сучасна західна цивілізація плекає канон людини в розумінні “бізнесмен” (у вужчому, менш жорсткому варіанті – “бізнесумен”). Це людина роботи – *homo faber*, критерієм успішності якої є прибуток, місце у службовій ієрархії, вміння себе подати та “продати”. Людина може перетворитися на інструмент здобування матеріальних благ та владних переваг, входячи в сучасну “касту надлюдей”, які концентрують світові чи національні ресурси та владу. Проте це – девіація: для досягнення позиції надлюдини Інший, людські спільноти, іноді – все людство, природа переводяться на рівень об’єкта. Одним із наслідків такого егоїзму є глобальні проблеми людства: екологічна, економічна, демографічна, а особливо – військової загрози. А.Швейцер, отримуючи Нобелівську премію миру у 1952 р., закликає людське сумління пробудитися для вирішення небезпечної проблеми дегуманізації: що більше ми стаємо надлюдьми, то більше стаємо нелюдами.

Проти уречевлення, десуб’єктивації людини та світу гостро протестує провідний етик ХХ ст. Е.Левінас. Він пише, що джере-

лом усіляких насильств, різноманітних за різними способами буття, є життя живих людей, існування істот, реальність речей. Таке життя на рівні існування – об’єктивоване, егоїстичне, світоглядно сліпе, вкорінене в минуле зі страхом перед майбутнім. На думку Е. Левінаса, пріоритет буття над сутнім торує шлях до тиранії. Цей дослідник слушно наголошує на принциповій відмінності між етикою та соціально-політичною прагматикою. Моральна значущість зустрічі з Обличчям Іншого зумовлюється зняттям можливості тлумачення спілкування переважно в онтологічному плані: любов глибша, мудріша, істинніша, ніж справедливість. Суб’єктність Я, Іншого, їх зустріч інтерпретується Е.Левінасом не як розчинення, зокрема, “страху за Іншого” у “страхові за себе”, тобто у самоутвердженні [2, с. 273-274], а як бажання зрозуміти Іншого з любові.

Світ ХХ – початку ХХІ століття тяжіє до соціально-політичної “справедливості”, домінування економічного дискурсу, безпідставно переносючи матеріальний результат як критерій оцінки майже на всі інші сфери, в тому числі на соціальну, гуманітарну та професійну (ділову). Багатоманітність сучасного світу обмежується, звужується критеріями “вигідно-невигідно”, “доцільно-недоцільно”. Така штучна однокітність є онтологічно небезпечною, адже є несизигійною: замість гармонії у розвитку шляхом органічної взаємодії її складових простежується спрямування до припинення розвитку, а, отже – до стагнації, омертвіння.

Людина у такому контексті зводиться до відповідної функції, десуб’єктивується на мікрорівні. Десуб’єктивуються й певні сфери діяльності, а отже – соціальні спільноти, суспільства, для яких ті сфери є провідними у ресурсному плані – це десуб’єктивація на макрорівні. Звісно, межі зростання сучасного світу закладені не у спрощенні як об’єктивації (на мікро- та макрорівнях), а власне в зоні суб’єктивації (на мікро- та макрорівнях) як дозвіл інакшості, сутнісної буттєвості.

У цьому контексті відбувається підміна моральних понять, маніпуляція ними. Наприклад, добро зводиться до прибутку, любов – до пропозиції тіла як сексуального об’єкта, дружба – до спільної втечі від себе, щастя – до егоїстичного споживання. Утверджується новітня інтерпретація методу об’єктивації інших за Н.Макіавеллі: мета виправдовує засоби.

Десуб’єктивації сприяє і сфера впливу на масову свідомість. Зокрема, реклама у ЗМІ активно паразитує на поняттях етики, як-от

“любов / кохання”, “дружба”, рекламуючи продукцію різних сфер діяльності: їжу, побутову хімію, техніку, кандидата під час передвиборчої кампанії тощо. Формується образ типового споживача, мовою постмодернізму – “тіла без органів”. Виробнича машина спокушає це “тіло”, яке заковтує у свою порожнечу усе, що добре прорекламують як привабливе та бажане. Ще один образ сучасної людини – “Tesco ergo sum” (“я купую, отже – я існую”).

Звернімося до морального аспекту індивідуальних, особистих відмінностей. Зокрема, він яскраво виявляється у сфері жіночо-чоловічих взаємин. Надмірний вплив раціоналізму-механіцизму на жінку, чоловіка як шлях різуче швидкого занепаду людства одним із перших у літературі ХХ ст. яскраво розкриває Д.Г. Лоуренс у книзі “Коханець леді Чатерлей” (написаний у 1928 р., у повному обсязі вперше опублікований у 1959 р.). Це історія нездоланної пристрасті Констанс Чатерлей (леді Чатерлей), дружини покаліченого на війні (цілком знерухомленого нижче пояса) аристократа Кліфорда Чатерлея, до егеря їх маєтку Мелорза. Попри суспільний тиск, невдалий досвід попередніх шлюбів, страх докорінної зміни існуючого комфортного, але мертвого по суті життя двоє закоханих свідомо ідуть за покликом пристрасті та серця. Вони виявляють і визнають справжню потребу жінки – у чоловікові та чоловіка – у жінці. Це здорове жіночо-чоловіче начало заперечує втиснення людини в прокрустове ложе економіки, псевдоморалі, втечі від себе та світу. Початкове відчуження жінки та чоловіка в цьому творі – двох різних світів – гендерних, вікових, соціальних, світоглядних горизонтів – долається співчуттям, розпалюється пристрастю, виростає в тілесну, психічно-духовну потребу один ув одному. І виявляється життєвим, породжуючи нове життя. Д.Г. Лоуренс вважає, що це єдиний шлях відродження людства – віднайдення здорової жіночності та чоловічності в їх справжності, повноті, взаємопотрібності.

Сучасне суспільство, зокрема, українське, частково або повністю стримує розкриття жіночності, чоловічності, сублимуючи їх до суспільної функції дітонародження. Зовні престижним орієнтиром для молоді вважається кар’єрне зростання. Проте виявляється, що умови для реалізації талантів, нахилів, уподобань частково або цілком обмежені.

В умовах посттоталітаризму ключові системи – охорона здоров’я, освіта, правосуддя, економіка, політика, культура – тяжіють

до об'єктивації людини як заручника формально-бюрократичної системи (суб'єкта взаємин). Стара система, в т. ч. й моральна, агонізує, нова – не має ресурсів, одновекторності розвитку для свого здійснення. Заохочується конформність, посередність, придушуються лідерські задатки. Молода людина відмовляється від власної реалізації наче задля збереження власної суб'єктності, проте отримує блокування як професійної реалізації з наслідковим незадоволенням від негативного результату, так і – в багатьох випадках паралельно – відмову в інших сферах життя – відмову жити по-справжньому. Це призводить до агресії – зовнішньої (щодо себе та інших людей), або внутрішньої (депресії, меланхолії тощо), до втечі (за допомогою наркотиків, імітації, гіперсексуальності тощо).

Якщо нормальний варіант блокується, тобто людина зі схильністю, талантом до виконання певних службових обов'язків свідомо чи несвідомо уникає власного професійного лідерства, то може зіграти варіант аномальний: місце прикрашає людину. Люди, які усвідомлюють власну нездатність досягнути вершин нормальним шляхом (нерідко через обрання “несродної”, за Г.Сковородою, але модної, прибуткової, праці), проте прагнуть набути високого соціального статусу задля усунення комплексу меншовартості, знаходження джерел ресурсності для себе та свого оточення, докладають максимум зусиль для кар'єрної реалізації. При цьому сутність поняття “належне виконання службових обов'язків” на засадах суб'єкт-суб'єктності, відповідальності, гуманізму підмінюється варіантом суб'єкт-об'єктності: я – начальник, ти – ніхто. Звісно, йдеться про відповідність людині посади на будь-якому рівні професійної ієрархії, проте вертикальний є найбільш показовим.

Таким чином, особистісно-індивідуальний рівень ставить високі вимоги до молодшої людини. Дещо м'якше це зростання у сфері творчості, розкриття молодих обдарувань. Як варіант – входження в існуючу систему, проте це загрожує втратою суб'єктності. Або ж шлях власної суб'єктності як розкриття шляху суб'єктності українського суспільства, людства загалом.

У ХХ століть мислителі Римського клубу умовою виходу людства з кризи стверджують *перехід від егоїстичних цінностей до альтруїстичних* (у т. ч. скорочення надспоживання розвинених країн задля підтримки країн, що розвиваються, а отже – попередження неминучих світових проблем на фоні зубожіння). Здавна

відомі практики, коли матеріально суб’єктивовані особистості (багаті, заможні) надають соціальну підтримку матеріально десуб’єктивованим (об’єктивованим). Такий прояв розуміння цілісності, пов’язаності світу – меценатство культури, освіти, соціальне утримання незахищених людей (удів, сиріт, хворих тощо) – закріплений у релігійних системах (наприклад, десятина у християнстві), традиції соціальної організації.

Е.Фромм вважає, що час створити інше – нове – суспільство та нову людину, – між якими виникнуть нові суб’єкт-суб’єктні взаємини. Перед лідерами нового суспільства, на його думку, постануть завдання кількох напрямів. Ці напрями ми умовно структуруємо таким чином: 1) суспільно-економічний – суспільна гармонія, централізація-децентралізація: всеохопне планування, поєднане з вільним економічним розвитком суб’єктів. Таке планування необхідне для подальшої індустріалізації, вибіркового розвитку економіки для відвернення економічної катастрофи, розвитку “гуманної” науки (убезпеченої від розробок, які загрожують існуванню людства); 2) індивідуально-економічний – створення умов праці, психологічного настрою, за яких моральне задоволення (а не матеріальне збагачення) є основною мотивацією; гарантується повна безпека індивідам для задоволення їх основних потреб та незалежності в цьому від бюрократичного апарату; 3) суспільно-особистісний – створення умов для того, щоб люди відчували щастя й радість (замість задоволення потреб у насолодах); надання можливостей для індивідуальної ініціативи у щоденному житті, а не у бізнесі [4, с. 185-186].

Е.Фромм пише: “Нам потрібна гуманістична наука про Людину як основа прикладної науки та прикладного мистецтва соціальної реконструкції” [4, с. 186]. Природничі науки повинні поступитися своїм тривалим панівним становищем науці про людське суспільство. Е.Фромм вважає, що така зміна збереже шанс на виживання, якщо достатню кількість освічених, дисциплінованих, небайдужих людей привабить нова сфера спеціалізації. Метою цього завдання є панування над технікою та ірраціональними соціальними силами, інститутами, які загрожують існуванню як окремих суспільств, так і всього людства. Шляхом до цього, за Е.Фроммом, є подолання прірви між необхідним і можливим: стратегія та тактика широкомасштабного довгострокового планування, у процесі реалізації яких людина починає відчувати натхнення й ентузіазм (замість страху) як результат бачення перспективи [4, с.187-188].

Висновки. Отже, виходом із проблеми моральної десуб'єктивації є синергетичний підхід до людини та світу як цінних складно організованих систем, що розвиваються. Мораль дієвіше реформується спочатку на мікрорівні, у молодіжному середовищі. Людина, яка поважає себе, – вмє поважати інших. Етика ж як наука покликана дати теоретичне обґрунтування, доступне широкій громадськості. Особливу увагу слід скерувати на роботу з молоддю як із рівноцінним партнером, суб'єктом змін у сфері моралі.

Українська нація, народ потребують цінностей власного прояву та реалізації. Починати виправлення аксіосфери необхідно з формування адекватної суб'єкт-суб'єктної взаємодії у дітей, молоді, в усіх прогресивних людей незалежно від віку, статі, які легше вбирають нове та можуть вплинути своєю критичною масою на формування нового типу гуманних взаємин.

Список використаної літератури та джерел:

1. Левінас Е. Між нами: Дослідження думки-про-Іншого / Е.Левінас / Пер. з фр. – К.: Дух і Літера, Задруга, 1999. – 312 с.

2. Малахов В. А. Еманюель Левінас: погляд із Києва / В. А.Малахов //Левінас Е. Між нами: Дослідження. Думки-про-Іншого: Пер. з фр. / Е. Левінас. – К.: Дух і Літера: Задруга, 1999. – С. 267 – 284.

3. Словник іншомовних слів / Уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапу-та. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.

4. Фромм Е. Маги чи бути? / Пер. з англ. / Е.Фромм. – К.: Український письменник, 2010. – 222 с.